

مزایا و چالش‌های پیش روی بند چ ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری (موضوع بخش هفتم از ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری)

باقر بهادری^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۱/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۶/۱۰

چکیده

فناوری‌های مدرن امروزه جایگاه ویژه‌ای در زندگی روزمره بشری پیدا کرده است. به موازات توسعه و گسترش نقش فناوری در زندگی روزمره، استفاده از فناوری در امور کیفری هم مرسوم شده است. یکی از موارد استفاده از فناوری‌های نوین در امر کیفری استفاده از این تجهیزات در ضمن قراردادهای تأمین کیفری می‌باشد. قانون کشور ما نیز در قانون آیین دادرسی کیفری جدید استفاده از این تجهیزات در ضمن قراردادهای تأمین کیفری پذیرفته است. برتری نظارت الکترونیکی نسبت به قراردادهای تأمین سنتی به دلیل معایب بازداشت موقت از یک سو و فراهم آوردن امکان نظارت بیست و چهار ساعته بر متهم آن هم به صورت پنهان و غیر آشکار توسط این تجهیزات از سوی دیگر، امری انکارناپذیر است. اما برخی مسائل و مشکلات خاص خود را نیز به همراه دارد؛ که اگر استفاده از این ابزارها بدون توجه به آن مسائل باشد مسلماً نتیجه‌ای جز شکست نصیب دستگاه عدالت کیفری نخواهد داشت، یکی از این مسائل که توسط قانون‌گذار ما نیز مورد غفلت واقع شده است عدم توجه به هدف تأسیس این فرار تأمین می‌باشد. در واقع هدف از ایجاد این نهاد، ارائه‌ی جایگزینی برای بازداشت موقت بوده است و نه اضافه کردن قراردادهای تأمین. یعنی با توجه به محدودیت‌هایی که این نحو نظارت ایجاد می‌کند باید موارد استفاده از آن به مواردی که امکان صدور قرار بازداشت موقت امکان‌پذیر می‌باشد و یا مواردی که امکان تودیع وثیقه یا معرفی کفیل فراهم نمی‌باشد، اختصاص یابد و از امتیازاتی که قرار بازداشت موقت در کاستن از میزان مجازت در فرض محکومیت و یا امکان مطالبه خسارت در فرض برائت برخوردار شود.

واژه‌های کلیدی: قرار تأمین کیفری، بازداشت موقت، تکنولوژی‌های نوین، حبس خانگی.

^۱ کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران bayam.bayam.b.sf44@gmail.com

مقدمه

رسیدگی به پرونده‌های کیفری به لحاظ ارتباط آن با مسائل حقوق بشری و کرامت و آبروی انسان‌ها و پیچیدگی‌هایی که پرونده کیفری دارد نیازمند انجام تحقیقات کافی می‌باشد که این موضوع سبب می‌گردد از زمان طرح شکایت و به جریان افتادن پرونده در دادسرا تا شروع به اجرای حکم یا در برخی موارد تا اتمام اجرای حکم در فرض محکومیت، مدتی بسی طولانی زمان نیاز باشد. پرواضح است که در این مدت متهم ممکن است فرار کند یا صدمه و یا آسیبی از سوی شاکی یا سایر هم‌دستان وی که هنوز شناسایی نشده‌اند به متهم وارد آید (و یا بالعکس). یکی از ابزارهایی که قانون آیین دادرسی جهت تضمین حضور بزه‌کار در طول فرآیند کیفری، در اختیار مراجع قضایی قرار داده است، قرار تأمین کیفری می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت قرار تأمین کیفری یک قرار محدودکننده آزادی متهم تلقی می‌شود، وسیله‌ای برای تضمین حضور متهم در مراحل تحقیقات مقدماتی محاکمه و اجرای حکم است تا هر موقع توسط مراجع قضایی احضار شود نزد مراجع مذکور حاضر گردیده و در دسترس باشد (خالقی، ۱۳۹۴، ص. ۲۲۳).^۱ قرارهای تأمین در واقع تعرضی به حقوق و آزادی‌های فردی افراد محسوب می‌شود تعرضی که به دلیل ضرورت تحقیق مجاز شناخته شده است.

اگر بگوییم استفاده از قرارهای تأمین به اندازه جرم (تجاوز به غیر) و مجازات (انتقام) سابقه و بیشینه دارد سخن بیهوده و گزافی نگفته‌ایم، چرا که مسلم است که هنگامی که فردی به انتقام از بابت تجاوزی که به حقوق او صورت گرفته است، قیام می‌کند، ممکن است در همان لحظه دستیابی به او امکان انتقام نداشته باشد به همین دلیل در چنین حالتی باید او را به نحوی تا موعد مقرر نگهداری نماید تا مانع فرار وی شود، به همین دلیل هنگامی که به تاریخچه پیدایش زندان نگاه می‌کنیم، متوجه می‌شویم که هدف اولیه از ایجاد زندان و محبوس کردن مجرمین از بابت مجازات نبوده است بلکه هدف نگهداری مجرمین تا اتمام اجرای مجازات مورد حکم بوده

۱. تضمین حقوق بزه‌دیده جهت جبران ضرر و زیان وی نیز تحت آموزه‌های بزه‌دیده‌شناسی حمایتی به اهداف صدور قرار تأمین کیفری اضافه گشته است.

است. پس می‌توانیم بگوییم حبس در زندان یا همان بازداشت موقت قدیمی‌ترین قرار تأمین کیفری محسوب می‌شود.

تا اواخر قرن بیستم در تمامی کشورها بازداشت موقت رایج‌ترین قرار تأمین کیفری محسوب می‌شد، اعم از آنکه به صورت مستقیم صادر شده باشد یا در اثر ناتوانی در پیدا کردن کفیل یا تودیع وثیقه، منتهی به بازداشت شده باشد. اواخر قرن بیستم همزمان با روشن شدن معایب اقامت در زندان و ظهور جریان‌های مخالف زندان، بازداشت موقت متهمین نیز به دلیل تعارض آن با اصل برائت و محدود کردن وسیع آزادی افراد قبل ثبوت جرم اشان، شدیداً مورد انتقاد واقع شد. به همین دلیل حکومت‌ها و جرم‌شناسان برای یافتن جایگزین‌هایی برای بازداشت موقت به صرافت افتادند. یکی از این جایگزین‌ها حبس خانگی بود (فلوردی، ۱۳۹۲، ص. ۱۸). حبس خانگی یا همان اقامت در منزل به معنای ایجاد محدودیت در آزادی و رفت‌وآمد فرد می‌باشد که هم به عنوان جایگزین زندان مورد استفاده قرار می‌گیرد و هم به عنوان جایگزین بازداشت موقت. نظارت بر حضور متهم در منزل و عدم خروج از آن به دو شیوه انجام می‌پذیرد: شیوه‌های اولیه و سنتی و شیوه‌های امروزی و نوین.

در شیوه سنتی که بیشینه طولانی‌تری نسبت به شیوه دوم دارد، مأموران مراقبتی علاوه بر این که بیرون از منزل متهم تمام وقت مراقب او هستند تا از حضور متهم در منزل مطمئن شوند، به صورت سرزده نیز وارد منزل وی می‌شوند تا از حضور متهم در منزل مطمئن گردند. در شیوه مدرن این نظارت به وسیله‌ی تجهیزات و تکنولوژی‌های نوین انجام می‌گیرد. البته بازدیدهای سرزده نیز ممکن است گاهاً برای اطمینان بیشتر صورت پذیرد.

اولین رأی بازداشت خانگی تحت نظارت تکنولوژی‌های نوین در سال ۱۹۸۲ صادر شد، در حالی که تا همان سال اجرای برنامه‌ی حبس خانگی با نظارت دستگاه‌ها و تجهیزات مدرن در هیچ یک از ایالت‌های آمریکا رایج نبود، بعد از استفاده اولیه از این تجهیزات جهت نظارت حضور متهم در منزل، در سال ۱۹۸۶ در هفت ایالت و در سال ۱۹۹۰ در پنجاه ایالت از این تجهیزات جهت نظارت بر فرد محکوم به اقامت در منزل استفاده شد (احسان‌پور، ۱۳۸۷، ص ۴۱).

قانون آیین دادرسی کیفری کشور ما نیز در سال ۱۳۹۲ در یکی از نوآوری‌های خود استفاده به از تکنولوژی‌های نوین نظارتی در ضمن استفاده از قراردادهای تأمین کیفری اشاره کرده است.

ماده ۲۱۷ آ.د.ک ۹۴: به منظور دسترسی به متهم و حضور به موقع وی، جلوگیری از فرار یا مخفی شدن او و تضمین حقوق بزه‌دیده برای جبران ضرر و زیان وی بازپرس پس از تفهیم اتهام و تحقیق لازم در صورت وجود دلایل کافی، یکی از قراردادهای تأمین زیر صادر می‌کند:

چ) التزام به عدم خروج از منزل یا محل اقامت تعیین شده با موافقت متهم با تعیین وجه التزام تعیین از طریق نظارت با تجهیزات الکترونیکی یا بدون نظارت یا این تجهیزات.

در این قرار علاوه بر این که متهم متعهد می‌شود که هر گاه برای رسیدگی احضار شود، نزد مرجع قضایی حضور یابد این امر را هم می‌پذیرد که برای حفظ دسترسی به او در طول مدت قرار از منزل هم خارج نشود (خالقی، ۱۳۹۴، ص. ۲۲۳). به دلیل امکان بروز نقض حریم خصوصی در این قرار، قانون‌گذار استفاده از این قرار و این شیوه نظارتی را منوط به رضایت خود بزه‌کار دانسته است. در صورت رضایت متهم به این قرار، باید حضور مستمر متهم در طول مدت قرار در محل تعیین شده کنترل گردد و برای آسان شدن کنترل و نظارت، مقنن استفاده از دست‌آورد‌های تکنولوژی در زمینه نظارت را پیشنهاد می‌کند. البته نظارت الکترونیکی چه از نوع فعال یا منفعل آن یا استفاده از دست‌بند‌های حاوی تراشه GPS، علاوه بر آن که نیازمند تکنولوژی پیشرفته در این زمینه می‌باشد، نیازمند بهره‌مندی از نیروهای متخصص نیز می‌باشد و یقیناً قانون‌گذار کشور ما هم به این مورد توجه داشته است که با توجه به فقر فناوری و کمبود نیروهای متخصص، عملی کردن این روش کنترلی در کشور در تمامی موارد امری محال می‌نماید، از این رو با درج عبارت «بدون نظارت با این تجهیزات» از مهجور ماندن قرار حبس خانگی که یک قرار تازه تأسیس در حقوق ایران محسوب می‌شود، جلوگیری کرده است. البته منظور از این عبارت این است که

حضور متهم از طریق دیگری غیر از وسایل الکترونیکی نظارت گردد نه این که اصلاً نظارتی نباشد (همان).

۱- تکنولوژی‌های به کار رفته در این امر

از تکنولوژی‌های مدرنی که در امر کنترل حضور متهم در منزل استفاده می‌شود، می‌توان به سیستم نظارتی فعال و سیستم نظارتی منفعل اشاره کرد. که شروع به کار ایفای نقش تکنولوژی در زمینه‌ی قرارهای تأمین با این سامانه‌ها بود. جدیدترین تکنولوژی که در این امر به کار می‌رود، دست‌بند‌های الکترونیکی مجهز به تراشه‌ی GPS می‌باشند.

الف) سیستم‌های نظارتی منفعل:

در این شیوه متهمان از سوی دستگاه‌ها یا فناوری‌های ارسال فرکانس رادیویی یا همان Radio Frequency (RF) در منزل خودش یا مکان تعیین شده محدود و تحت نظر قرار می‌گیرد. در این روش دستگاهی به مچ دست یا پای بزه‌کار متصل می‌شود و گیرنده‌ای نیز در منزل وی یا مکان معین شده تعبیه می‌گردد. این گیرنده‌ها به یک خط تلفن متصل بوده و به طور خودکار سیگنال‌ها را از دستگاه متصل شده به بزه‌کار دریافت نموده و به رایانه مرکزی این جریان (یعنی دریافت سیگنال‌ها) را مخابره می‌کند. این گیرنده به نحوی تنظیم می‌شود که سیگنال‌های دستگاه متصل به بزه‌کار را فقط تا شعاع منزل بزه‌کار دریافت نماید و چنانچه بزه‌کار منزل را ترک کند به علت خروج از شعاع تعیین شده دستگاه گیرنده دیگر قادر به دریافت هیچ سیگنالی نخواهد بود. بنابراین فوراً هشدار به رایانه مرکزی ارسال می‌کند و فوراً تماسی با متهم گرفته می‌شود و از آنجا که شخص مکلف به پاسخ‌گویی است، عدم پاسخ‌گویی وی نشان‌دهنده‌ی خروج وی از منزل و نقض تعهد می‌باشد (نسل محمد، ۱۳۸۴، ص. ۱۲۰).

ب) سیستم نظارتی فعال

در این سیستم از روش‌های برای برقراری تماس صوتی یا تصویری جهت نظارت بر حضور متهم در منزل استفاده می‌شود. در این شیوه در ساعاتی نامعین و تعیین

نشده و به صورت کاملاً تصادفی با تلفن منزلی که متهم در آن محبوس است، تماسی از سوی مأموران کنترل و یا رایانه‌ی مرکزی گرفته می‌شود و متهم مکلف به پاسخ‌گویی می‌باشد. مجهز بودن رایانه‌ی مرکزی به نرم‌افزارهای بسیار پیشرفته این امکان را فراهم می‌آورد که از تعلق صدای پاسخ‌دهنده به متهم مورد نظر اطمینان پیدا کرد. برای اطمینان از تعلق صدای پاسخ‌دهنده به متهم دو شیوه به کار می‌رود:

شیوه‌ی اول: تطبیق صدا: در این شیوه صدای متهم قبل از شروع برنامه حبس خانگی ضبط شده و در حافظه رایانه‌ی مرکزی ذخیره می‌شود و در هر بار تماس صوتی با منزل متهم صدای پاسخ‌دهنده با صدایی که از قبل ضبط شده است تطبیق داده می‌شود. تفاوت فرکانس صدای افراد (همانند اثرانگشت انسان‌ها) و مجهز بودن رایانه‌ی مرکزی به نرم‌افزارهای پیشرفته این امکان را فراهم آورده است که تعلق یا عدم تعلق صدا به متهم مشخص شود (همان).

شیوه‌ی دوم: تطبیق تصویر: در این شیوه از چهره‌ی متهم جهت اطمینان استفاده می‌شود. بدین صورت که قبل از شروع برنامه تصویر متهم در حافظه‌ی رایانه‌ی مرکزی ذخیره می‌شود و دوربینی در منزل متهم نصب می‌شود که فقط هنگام برقراری تماس با متهم از سوی مأموران کنترل، شروع به فیلم برداری از متهم می‌کند و تصاویر ضبط شده را به صورت خودکار به رایانه‌ی مرکزی ارسال می‌کند. رایانه‌ی مرکزی به کمک نرم‌افزارهای قدرتمند تصویر گرفته شده از متهم را با تصویر دریافتی مقایسه و تطبیق می‌دهد و در صورت مغایرت اعلام می‌دارد (همان).

هر دو شیوه‌ی بالا تنها قادر بر نظارت ثابت بودند، یعنی هر دو سیستم فعال و منفعل فقط نشان‌دهنده‌ی حضور متهم در منزل و یا خروج او از منزل و نقض تعهد می‌باشند و در صورت فرار از منزل، این دستگاه‌ها دیگر قادر نخواهند بود در دستگیری متهم فراری کمکی نمایند به همین دلیل امروزه از این شیوه‌ها و دستگاه‌ها جهت نظارت کمتر استفاده می‌شود و به همین خاطر اخیراً تعدادی از شرکت‌های آمریکایی سامانه مکان‌یابی طراحی کرده‌اند که می‌توان از آن در اقدامات نظارتی افراد بهره برد.

پ) سیستم ردیاب موقعیت GPS

در این روش دست‌بند یا پابندی به دست یا بازو متصل می‌شود که حاوی تراشه‌ی GPS می‌باشد این فناوری جدید قادر به ردیابی موقعیت اشخاص همزمان با حرکت او می‌باشند و اگر متهم از رعایت شرایط مقرر شده تخطی نماید GPS می‌تواند موقعیت مکانی وی را دقیقاً مشخص نماید و این امر علاوه بر فراهم آوردن امکان نظارت و کنترل بیشتر، این هوشیاری را هم به بازه‌کار می‌دهد که در صورت فرار دستگیری او به آسانی صورت خواهد گرفت و بهتر است شرایط مقرر شده را رعایت نماید. این دست‌بندها به کمک ماهواره‌هایی که بالاتر از سطح زمین قرار دارند این کار را انجام می‌دهند.

۱- دلایل لزوم استفاده از تکنولوژی‌های نوین نظارتی در ضمن قراردادهای تأمین کیفری

در این مبحث به دلایلی که استفاده از برنامه نظارت الکترونیکی را به عنوان قرار تأمین، نسبت به قرار بازداشت موقت و دلایلی که استفاده از این برنامه را به عنوان مکمل سایر قراردادهای تأمین کیفری ضروری می‌سازد، می‌پردازیم.

الف) معایب بازداشت موقت

امروزه بازداشت موقت به عنوان وسیله‌ای که آزادی متهم را قبل از محکومیت قطعی سلب می‌نماید شدیداً مورد انتقاد واقع شده است چرا که:

اولاً مخالف اصل برائت می‌باشد: اصل برائت یکی از اصول پذیرفته شده در تمامی کشورها می‌باشد. یکی از لوازم این اصل، بی‌گناه تلقی شدن افراد تا قبل از صدور حکم قطعی محکومیت می‌باشد (خالقی، ۱۳۹۴، ص. ۲۴۵).^۱ بنابراین بازداشت افراد قبل از ثبوت تقصیرشان در دادگاه صالح آن هم برای مدت نسبتاً طولانی نقض اصل برائت محسوب می‌شود.

ثانیاً موجب لطمه به حیثیت، موقعیت اجتماعی متهم می‌شود. اگر با صدور سایر قراردادهای تأمین ممکن تعداد کمی از بستگان نزدیک وی از به جریان افتادن پرونده کیفری علیه او مطلع می‌شوند، بازداشت فرد و عدم حضور او در منزل، که گاه این مدت هم طولانی است موجب خواهد شد که تعداد بیشتری از پرونده او در دادسرا

^۱ تضمین حقوق بزه‌دیده جهت جبران ضرر و زیان وی نیز تحت آموزه‌های بزه‌دیده‌شناسی حمایتی به اهداف صدور قرار تأمین کیفری اضافه گشته است.

مطلع شوند. که این خود باعث می شود اعتبار و حیثیت وی از دست رفته (همان) و حتی در صورت برائت نیز نتواند اعتبار و حیثیت سابق خود را بازیابد. چرا که افراد تصور می کنند او مجرم است و فقط توانسته است دستگاه قضایی را فریب دهد. ثالثاً موجب تأثیر گذاری منفی در ذهن مقام قضایی می شود. وقتی دادگاه رسیدگی های لازم را انجام داده و می خواهد حکم صادر کند نسبت به نظر همکار خود بی تفاوت نمی باشد و این احتمال نیز وجود دارد که در موارد تردید به ثبوت تقصیر، به نظر همکار خود قانع شده و با صدور حکم محکومیت پرونده را به اتمام برساند. حتی برخی معتقدند، قاضی رسیدگی کننده به پرونده ممکن است برای زیر سؤال نرفتن اقدام همکار خود در داد سرا در صدور قرار بازداشت موقت متهم، وی را مجرم شناخته و او را محکوم نماید (همان).

در اسناد بین المللی هم علی رغم پذیرش بازداشت متهم قبیل ثبوت تقصیر و جرم، این امر به عنوان یک استثناء به حساب آمده است. ماده ۳ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی بیان داشته است که «بازداشت اشخاصی که در انتظار محاکمه می باشند نباید بصورت یک قاعده کلی باشد اما آزاد موقت ممکن است موکول به اخذ تضمین هایی شود که حضور متهم در جلسه دادرسی و سایر مراحل قضایی را تأمین نماید».

(ب) برتری نظارت الکترونیکی نسبت به نظارت های انسانی:

شیوهی نظارت سنتی بالواقع ناکارآمد است، حضور تمام وقت مأموران در کنار منزل تعیین شده برای اقامت متهم، جهت نظارت و اطمینان از عدم ترک منزل مشکلات فراوانی به همراه دارد. مراقبت از متهم جهت اطمینان از عدم خروج او، حداقل به دو مراقب ماهر نیاز دارد که باعث می شود نظارت سنتی به منابع انسانی و همین طور بودجهی اقتصادی کلان نیاز داشته باشد در حالی که فراهم آوردن این اندازه از منابع انسانی و اقتصادی برای تمامی کشورها غیرممکن به نظر می رسد. از سوی دیگر حضور مستمر مأموران کنترل در اطراف منزل متهم علاوه بر بالا بردن احتمال اصطکاک میان متهم و مأموران کنترل، باعث اطلاع همگان از به جریان افتادن پرونده کیفری علیه او نیز می گردد، که این برخلاف هدف تأسیس قرار حبس

خانگی می‌باشد. مهم‌تر از همه این که احتمال غفلت مأموران مراقب و فرار متهم نیز وجود دارد. در صورت فرار نیز، دستیابی به او به آسانی میسر نخواهد بود. در حالی که استفاده از دست‌آوردهای تکنولوژی جهت نظارت بر متهمین در حل بسیاری از مسائل و مشکلات بالا مؤثر می‌باشد. تکنولوژی امکان نظارت بیست و چهار ساعته آن هم به صورت پنهان و غیرآشکار را فراهم می‌آورد مهم‌ترین مزیت نظارت الکترونیکی نسبت به نظارت انسانی امکان ردیابی لحظه به لحظه متهم و تعیین موقعیت بالفعل وی را امکان‌پذیر می‌کند، که این امکان در صورت فرار متهم نیز فراهم می‌باشد. این مزیت باعث می‌شود که دستگیری او بعد از فرار نیز به آسان صورت گیرد. هر چند استفاده از تکنولوژی نیاز به هزینه دارد اما با لحاظ هزینه‌های لازم برای انجام سنتی نظارت و مبلغی که متهم بابت هزینه‌های استفاده از این دستگاه‌ها می‌پردازد می‌تواند استفاده از تکنولوژی جهت نظارت بر متهمین را به صرفه‌تر کند هر چند که این صرفه‌جویی اندک باشد.

در یکی از بررسی‌های به عمل آمده توسط آقایان سافران بک و ووتول در سال ۱۹۹۰ از ۴۵ نفر از افرادی که تحت نظارت این سامانه‌ها قرار گرفته بودند مصاحبه ای به عمل آمد که اگر چه اکثریت آنان از تماس‌های بی‌موقع و مکرر که جهت اطمینان از درستی دستگاه‌ها و حضور او در منزل صورت می‌گرفت ناراحت و گله مند بودند اما بسیاری از مصاحبه‌شوندگان قبول داشتند این شیوه نظارتی از شیوه نظارت سنتی یا بازداشت بهتر است. دلیل ترجیح این شیوه از سوی آنان اجازه ماندن در خانه همراه اعضای دیگر خانواده می‌باشد (احسان‌پور، ۱۳۸۷، ص ۴۵).

مسائل و چالش‌های پیش‌روی این قرار تازه تأسیس

الف) آنچه از ظاهر بند چ ماده ۲۱۷ ق.آ.د.ک بر می‌آید نشان دهنده‌ی این امر است که حضور متهم در منزل و عدم حق خروج از آن باید به صورت مستمر باشد، که این امر باعث می‌شود:

۱- احتمال ابتلا به بیماری‌های روانی: در این قرار متهم در یک مکان بسته و محصور محبوس می‌باشد و طبعاً اقامت در منزل هم پس از مدتی خسته‌کننده خواهد شد و حتی برخی از شیوه‌های اجرای حبس خانگی ممکن است به افسردگی فرد و حتی

خودکشی وی بیانجامد. عدم ترک منزل در حالی که سایر افراد می‌توانند به راحتی منزل را ترک کنند، می‌تواند عاملی در تشدید افسردگی فرد باشد. پرداختن به تفریح و خوش گذرانی گزینه‌ای است برخی متهمین آن را انتخاب می‌کنند تا مانع از افسردگی‌شان شود، در این حالت هم ممکن است برخی از این افراد به خوش گذرانی و تفریح عادت کرده و بعد از رفع قرار نیز اشتغال مجدد برای آنان دشوار آید و حتی ممکن است به اقامت در منزل عادت کرده و بعد از رفع قرار هم حاضر نباشند جز در موارد لزوم از خانه خارج شوند.

علاوه بر این‌ها تماس‌های بی‌موقع مأموران جهت اطمینان از عدم ترک منزل ممکن است باعث سلب آرامش و آسایش متهم و سایر اعضای خانواده‌اش شود (که خود این برخلاف اصل شخصی بودن مجازات‌ها می‌باشد). همین کنترل لحظه به لحظه متهم ممکن است باعث شود او در مقابل اعضای خانواده که از این امر مطلع هستند، احساس حقارت و خودکم‌بینی یا بیگانه و متفاوت بودن از سایر افراد خانواده داشته باشد که جبران آن به آسانی میسر نخواهد شد.

۲- از دست دادن شغل: عدم ترک منزل خصوصاً در مواردی که شغل افراد ایجاب می‌نماید در بیرون از منزل صورت پذیرد عدم خروج او از منزل باعث ایجاد اختلال در امور اشتغال و معاش متهم و خانواده‌اش می‌شود و ممکن است باعث اخراج او نیز شود. این در حالی است که در مواردی که فرد در بازداشتگاه می‌باشد هزینه‌ی برخی امور او مثل غذا و بهداشت و ... بر عهده دولت می‌باشد در حالیکه در حبس خانگی این هزینه‌ها بر عهده خود فرد می‌باشد.

ب) همان‌طور که مسلم است داشتن حریم خصوصی یکی از بنیادی‌ترین و اساسی‌ترین و در عین حال پرکاربردترین حقوق افراد جامعه شناخته می‌شود. بنابراین تجسس در زندگی خصوصی و شخصی دیگران و ورود به حریم خصوصی آنان از نظر شرعی و اخلاقی صحیح نمی‌باشد. در مورد مسئله‌ی ما هم برخی از شیوه‌های نظارت الکترونیکی بر عدم خروج متهم از منزل (مثل نصب دوربین در منزل و محل اقامت متهم) مستلزم ورود کامل به خلوت فرد است، که این امر در تعارض با آن مبانی فقهی و اخلاقی می‌باشد. علاوه بر این هر متهمی در مدت زمان

اقامت خود در منزل تنها نیست و در اکثر اوقات افراد دیگری جز او نیز در منزل حضور دارند (مثل همسر، پدر یا مادر و ...). به همین دلیل برخی از شیوه‌های نظارت الکترونیکی بر حضور فرد در منزل به حریم خصوصی سایر افراد هم لطمه وارد می‌کند و اگر توجیه استفاده از این ابزار در خصوص متهم قابل قبول باشد و استفاده این قرار به جای بازداشت نوعی لطف در حق او محسوب شود، در خصوص سایر افراد هیچ توجیهی قابل پذیرش نخواهد بود، چرا که آنان مرتکب هیچ جرمی نشده‌اند و تحت تعقیب نیز نمی‌باشند. بنابراین بهتر است در شیوه‌ی استفاده از ابداعات تکنولوژی باورهای اعتقادی و فرهنگی جامعه نیز لحاظ گردد و شیوه‌هایی مثل نصب دوربین در منزل متهم، حتی اگر برای نظارت بر رفتار وی و عدم خروج از منزل انجام شده باشد، عملی ضد اخلاقی محسوب شده و از ابتدا محکوم به شکست است؛ چرا که ممکن است متهم به این قرار و این شیوه‌ی نظارتی رضایت نداده و به استفاده از قرارهای سنتی حتی اگر به بازداشت او منجر شود اصرار بورزد.

در همین راستا علاوه بر این که ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری استفاده از این سامانه‌ها را منوط به رضایت خود متهم دانسته، ماده ۱۴ آیین‌نامه اجرایی نظارت الکترونیکی نیز اعمال نظارت و مراقبت الکترونیکی را به نحوی جایز می‌داند که حریم خصوصی اشخاص رعایت شود. در همین زمینه باید به این مورد هم اشاره کرده که علی‌رغم پیش‌بینی لزوم داشتن حریم خصوصی برای تمامی افراد جامعه و لزوم رعایت آن از سوی حکومت در مقررات داخلی، بین المللی و شرع، همه آن‌ها اجازه نقض حریم خصوصی را در برخی موارد اهم داده‌اند. البته در این موارد استثناء هم باید مواردی را در نظر گرفت. مهمترین آن پیش‌بینی صریح و همین‌طور محدود موارد استثناء از سوی قانونگذار می‌باشد که البته در این راه نیز نباید زیاد روی نماید و همواره باید اصل حفظ حریم خصوصی افراد در اولویت قرار داشته باشد. علاوه بر آن باید تلاش گردد تا از نقض حریم خصوصی سایر افراد که در جرم مشارکتی نداشته‌اند خودداری گردد، چرا که اگر توجیهاتی از قبیل فرض حقوق کاهش یافته یا حفظ امنیت در قبال متهمین و حتی مظنونین قابل پذیرش

باشد، هیچ توجیهی درباره سایر افراد که حتی ظن ارتکاب جرم از سوی آنان نیز وجود ندارد، قابل پذیرش نخواهد بود. بنابراین اقداماتی که ممکن است حریم خصوصی خانواده و سایر وابستگان متهم را تهدید نماید عمل صحیحی نخواهد بود. همین طور بهتر است قانونگذار و مقامات قضائی کشور قوانین و دستورالعمل هایی که نحوه استفاده از این تکنولوژی‌ها در آن صراحتاً و بدون ابهام یا نقص، بیان شده باشد، تهیه نمایند.

پ) اکثر قوانین کشورهای این نهاد را به عنوان قراری جدید جهت اضافه کردن به لیست قرارهای تأمین خود تلقی کرده‌اند، در حالی که هدف از ایجاد این نهاد، ارائه‌ی جایگزینی برای بازداشت موقت بوده است تا از بازداشت بیش از حد افراد به خاطر معایب قرار بازداشت موقت پرهیز شود (اشتباه در فهم صحیح از هدف تأسیس این نهاد). بنابراین قرار حبس خانگی از نظر شدت اگر چه خفیف‌تر از بازداشت محسوب می‌شود ولی با در نظر گرفتن محدودیت‌هایی که این قرار در آزادی و رفت‌وآمد متهم ایجاد می‌کند، سنگین‌تر از قرارهای وثیقه و کفالت محسوب می‌شود پس به نظر نگارنده بهتر است استفاده از این قرار به مواردی که امکان صدور قرار بازداشت موقت امکان‌پذیر می‌باشد و یا مواردی که امکان تودیع وثیقه یا معرفی کفیل فراهم نمی‌باشد، اختصاص داده شود و مقام قضایی با لحاظ شخصیت متهم بین بازداشت متهم و صدور قرار حبس خانگی مختار باشد.

ت) مسئله آخر مربوط به قواعد قرار اقامت در منزل می‌باشد. در این قرار هیچ یک از مقررات مربوط به مواعد و احتساب مدت مندرج در مواد ۲۴۲ و ۵۱۶ قانون آ.د.ک در مورد بازداشت موقت، در خصوص قرار عدم خروج از منزل اجرا و لحاظ نمی‌شود. بنابراین ممکن است درباره فردی به غیر جرایم مذکور در مواد ۲۳۷ قانون آ.د.ک قرار حبس خانگی صادر شود و فرد به خاطر این قرار برای مدتی بیش از مدت‌های مندرج در ماده ۲۴۲ قانون آ.د.ک^۱ در منزل خود محبوس مانده و اجازه‌ی

^۱ هرگاه در جرائم موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون تا دو ماه و در سایر جرائم تا یک ماه به علت صدور قرار تأمین، متهم در بازداشت بماند و پرونده اتهامی او منتهی به تصمیم نهائی در دادسرا نشود، بازپرس مکلف به فک یا تخفیف قرار تأمین است. مگر علل موجهی برای بقای قرار وجود داشته

خروج هم نداشته باشد (مگر برای مرخصی، آن هم تابع شرایط اعطای مرخصی به بازداشتیان^۱) بعد از محکومیت نیز مدتی که در خانه محبوس بوده هیچ تأثیری در تعدیل میزان مجازات وی نخواهد داشت در حالی که اگر فرد بازداشت می‌شد، علاوه بر حق اعتراض به صدور، تداوم، ابقای قرار، هرگز بیش از مدت‌های مذکور در ماده ۲۴۲ در بازداشت نخواهد ماند و مقام قضایی طبق ماده ۲۴۲ آ.د.ک مکلف به فک یا تعدیل قرار تأمین می‌باشد. در صورت محکومیت هم، طبق مواد ۵۱۵ «مدت بازداشت قبلی از میزان حبس او کسر می‌شود» حتی اگر مجازات مورد حکم حبس نباشد.^۲ و در فرض برائت هم امکان درخواست جبران خسارت و دریافت آن به شیوه‌ای آسان‌تر و کم‌هزینه‌تر فراهم می‌باشد.^۳ در حالی که فرد محبوس در خانه حتی پس از صدور قرار منع تعقیب یا حکم برائت نیز حق استفاده از مقررات مربوط به شیوه جبران خسارت افراد بازداشت شده را ندارد و حتی امکان درخواست جبران خسارت با توجه به ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی که اشعار می‌دارد: «در مورد اعمال حاکمیت دولت هر گاه اقداماتی که برحسب ضرورت برای تأمین منافع اجتماعی

باشد ... به هر حال، مدت بازداشت متهم نباید از حداقل مجازات حبس مقرر در قانون برای آن جرم تجاوز کند و در هر صورت در جرائم موجب مجازات سلب حیات مدت بازداشت موقت از دو سال و در سایر جرائم از یک سال تجاوز نمی‌کند.

^۱ ماده ۲۱ آیین‌نامه نظارت الکترونیکی: فرد تحت مراقبت الکترونیکی، مطابق مقررات از حقوقی مانند ... مرخصی برخوردار می‌باشد.

^۲ ماده ۵۱۶ ق.آ.د.ک، در مورد محکومیت به مجازات‌های جایگزین حبس، شلاق و جزای نقدی، ایام بازداشت قبلی موضوع ماده (۵۱۵) به شرح زیر محاسبه می‌شود:

الف- به ازای هر روز بازداشت قبلی، یک روز جزای نقدی روزانه، هشت ساعت خدمات عمومی و پنج روز از دوره مراقبت کسر می‌شود.

ب- در مورد محکومیت به شلاق به عنوان مجازات تعزیری به ازای هر روز بازداشت قبلی، سه ضربه از شلاق کسر می‌شود.

پ- در مورد محکومیت به جزای نقدی، مطابق مقررات فصل مربوط به نحوه اجرای محکومیت‌های مالی اقدام می‌شود.^۴

^۳ ماده ۲۵۵ ق.آ.د.ک «اشخاصی که در جریان تحقیقات مقدماتی و دادرسی به هر علت بازداشت می‌شوند و از سوی مراجع قضایی، حکم برائت یا قرار منع تعقیب در مورد آنان صادر شود، می‌توانند با رعایت ماده (۱۴) این قانون خسارت ایام بازداشت را از دولت مطالبه کنند.»

طبق قانون به عمل آید و موجب ضرر دیگری شود دولت مجبور به پرداخت خسارات نخواهد بود» نیز بعید به نظر می‌رسد.

بنابراین هیچ شکی در لزوم اصلاح مقررات و ضوابط این قرار تأمین وجود ندارد. در کشور ما نیز به گفته‌ی مدیر حقوقی پروژه مراقبت الکترونیکی، بند چ ماده ۲۱۷ قانون آ.د.ک نیاز به اصلاح و بازنگری از سوی مجلس شورای اسلامی دارد و تاکنون بازپرسان یا دادیاران فردی را تحت مراقبت الکترونیک قرار نداده‌اند.^۱ بنابراین بهتر است (و باید) این قرار به یکی از دو طریق ذیل اصلاح گردد:

۱- یا محدوده‌ای که متهم نباید از آن خارج شود را توسعه داده و آن را به محدوده حوزه قضایی مربوطه برسانیم یعنی متهم مکلف باشد از حوزه قضایی خارج نشود و جهت اطمینان از عدم خروج او از حوزه قضائی، باید موافقت نماید دست‌بند یا پابندی به او بسته شود که موقعیت لحظه‌به‌لحظه‌ی او را گزارش می‌نماید. در صورت حضور متهم در مناطق ممنوعه (مثل محل اقامت یا محل کار شاکی یا شهود) که از قبل اعلام می‌شود می‌توان به سرعت او را از این کار بازداشت و وی را دستگیر نمود.

۲- و اگر قرار است محدوده تعیین شده به وسعت خانه‌ی متهم باشد و او اجازه‌ی خروج از آن را نداشته باشد تمامی ضوابط و مقررات مربوط و مختص به بازداشت موقت (از قبیل امکان درخواست جبران خسارت، محدودیت زمانی و تأثیرگذاری بر میزان مجازات) در خصوص این قرار هم لازم‌الاجرا باشد.

نتیجه‌گیری

تغییر شرایط اجتماعی و تغییر نگاه انسان معاصر به جرم، مجازات و تنبیه مجرمین، بازنگری در نوع قرارهای تأمین کیفری را نیز به امری ضروری تبدیل کرده است. در این بین پیشرفت فناوری‌های نوین و فراگیر شدن استفاده از تکنولوژی‌های نوین در زندگی اجتماعی بشر، قانون‌گذاران کشورهای مختلف را به استفاده از این تجهیزات

^۱ میزان، گفت و گو با مدیر پروژه نظارت الکترونیکی در ایران، تیر ۱۳۹۸

در ضمن قرارهای تأمین کیفری راغب ساخته است. همان‌گونه که مفصلاً بیان شد استفاده از نهاد نظارت الکترونیکی به عنوان جانشینی برای قرار بازداشت هم به سود متهمین و هم دستگاه قضائی می‌باشد چرا که در این نهاد دیگر لازم نیست فردی که اتهامی علیه او وارد شده است تا قبل از صدور حکم نهایی مدتی را به دور از دوستان و اهل خانواده خود در بازداشت به سر برد. امکان نظارت بیست و چهار ساعته بر موقعیت مکانی متهم که حتی در فرض فرار هم فراهم می‌باشد باعث افزایش استفاده از این نهاد نظارتی در سرتاسر جهان گردیده است. البته برخورداری از این امتیازات همان‌گونه که گفته شد نیازمند توجه به برخی مسائل و تلاش برای حل آن مسائل می‌باشد. یکی از آن مسائل مهم افزایش دانش تکنولوژی می‌باشد مقامات قضائی باید به این نکته توجه داشته باشند که دانش تکنولوژی امروزه مستمراً در حال تغییر و پیشرفت می‌باشد و این پیشرفت همیشه و در همه مواقع در جهت مثبت نمی‌باشد بنابراین تجهیزاتی که امروز ایمن و مطمئن به نظر می‌رسد یقیناً مدتی بعد با پیشرفت تکنولوژی در جهت منفی این امتیاز خود را از دست خواهد داد. علاوه بر توجه مسئولین قضائی به فناوری‌های مورد استفاده در این امر، قانون‌گذار نیز باید به برخی مسائل توجه کند و با توجه به محدودیت‌هایی که این نهاد نظارتی دارد نباید موجب استفاده وسیع از این نهاد در خصوص هر اتهامی شود و استفاده از این نهاد را به عنوان جانشینی برای قرار بازداشت موقت در خصوص متهمین فاقد حالت خطرناک محدود نماید.

نگاه به نحوه و میزان استفاده از این نهاد نظارتی در خصوص متهمین در کشور ما که به گفته خود مقامات ذیربط تاکنون یک مورد هم استفاده نشده است مؤید و اثبات‌کننده ادعای ما می‌باشد. مقنن کشور ما باید بداند که امکان ندارد با صرف پیش‌بینی یک بند در ذیل یک ماده در خصوص این نهاد، موجب استفاده مطلوب از این نهاد نظارتی گردد. باید بر این نکته توجه داشت که برخورداری از امتیازاتی که این نوع نظارت فراهم می‌آورد در درجه اول نیازمند تغییر نگاه به هدف از ایجاد این نهاد می‌باشد چرا که این نهاد به این دلیل ابداع شده است که از موارد بازداشت موقت بکاهد نه این که متهمینی که تا قبل از این و با قرارهای خفیف‌تر می‌توانستند

تا زمان صدور رای قطعی به زندگی اجتماعی خود ادامه دهند، محدود کند. توجه به این مسئله تغییر مقررات را ضروری می‌نماید. از مقرراتی که باید تغییر نماید پیش‌بینی برخورداری از امتیازاتی است که متهم بازداشت شده از آن برخوردار است. صحیح نیست فردی که به دلیل اتهامی بازداشت شده است، علاوه بر امکان اعتراض به این نهاد از حق اعتراض به تداوم آن و حتی از امتیاز تقلیل از میزان مجازات مورد حکم در فرض محکومیت برخوردار باشد اما فرد دیگری که به دلیل همان اتهام مورد تعقیب قرار گرفته و علیه او قرار بازداشت خانگی صادر شده است از هیچ یک از این امتیازات برخوردار نباشد.

منابع

کتب

- ۱- آشوری، محمد، (۱۳۸۵)، "جایگزین‌های زندان یا مجازات‌های بینابین"، چاپ دوم، نشر تهران.
- ۲- بولک، برنار، (۱۳۸۵)، "کیفرشناسی"، ترجمه‌ی علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ پنجم، انتشارات مجد.
- ۳- جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر، (۱۳۸۷)، "ترمینولوژی حقوق"، جلد سوم، چاپ هفتم، انتشارات گنج دانش.
- ۴- جمعی از نویسندگان، (۱۳۹۳)، "تازه‌های علوم جنایی" (مجموعه مقاله‌ها)، جلد اول، چاپ دوم، انتشارات میزان.
- ۵- جمعی از نویسندگان، (۱۳۹۲)، "علوم جنایی" (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، زیر نظر نجفی‌ابرندآبادی، چاپ پنجم، انتشارات سمت.
- ۶- خالقی، علی، (۱۳۹۴)، "آیین دادرسی کیفری"، جلد اول، چاپ بیست و هفتم، انتشارات شهر دانش.

- ۷- خالقی، علی، (۱۳۹۵)، "آیین دادرسی کیفری"، جلد دوم، چاپ سی‌ام، انتشارات شهر دانش.
- ۸- خالقی، علی، (۱۳۹۳)، "نکته‌ها در آیین دادرسی کیفری"، شهر دانش، چاپ هفتم.
- ۹- راب‌وایت، فیونا هیمنس، فیونا، (۱۳۸۶)، "درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی"، (ترجمه میرروح‌الله صدیق)، چاپ دوم، تهران، دادگستری.
- ۱۰- سلیمی، علی، داوری، محمد، (۱۳۸۲)، "جامعه‌شناسی کجروی"، چاپ دوم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ۱۱- عبدی، عباس، (۱۳۷۱)، "آسیب‌شناسی اجتماعی تأثیر مجازات زندان بر زندانی آسیب‌شناسی اجتماعی"، چاپ اول، مؤسسه‌ی انتشاراتی نور.

مقالات

- ۱- احمدی، احمد، (۱۳۸۴)، "حق انسان بر حریم خصوصی"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۷۰، ص ۱۱۹-۱۴۵.
- ۲- احسان‌پور، رضا، "تأثیر کنترل الکترونیکی بر تکرار جرم"، همایش ملی پیشگیری از جرم (مجموعه مقالات) کارگروه پیشگیری از تکرار جرم و بزه دیدگی، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.
- ۳- احسان‌پور، رضا، (۱۳۸۷)، "نقش فناوری در کنترل متهمین و مجرمین"، مجله اصلاح و تربیت، شماره ۸۰.
- ۴- احسان‌پور، رضا، الهی، حمید، (۱۳۹۵)، جایگاه جایگزین‌های حبس با رویکرد فردی کردن آن‌ها بر نظام عدالت کیفری ایران، مجله مجلس و راهبرد، سال ۲۳، شماره ۸۵، ص ۲۴۷-۲۷۸.
- ۵- باقی، عمادالدین، موسوی، میرطاهر، (۱۳۹۶)، "پیامدهای زندانی شدن بر خانواده زندانیان، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران"، دوره ششم، شماره سوم، ص ۵۱۷-۵۵۰.

- ۶- جوان جعفری، عبدالرضا، خدادادی، سیدبهن، (۱۳۹۱)، "نظارت بر مجرمین و نهادهای دخیل"، مجله کارآگاه، دوره دوم، سال پنجم، شماره ۱۸، ص ۲۲-۴۳.
- ۷- حسین زاده، محمد، جاهد، محمدعلی، قلی پور، امیرعلی، (۱۳۹۶)، "نظارت الکترونیکی مجرمین مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و فرانسه"، مجله کارگاه، دوره ۱۱، شماره ۴۰، ص ۱۰۷-۱۲۶.
- ۸- خدادادی، سیدبهن، موذن زادگان، حسن علی، (۱۳۹۲)، "نظارت بر مجرمان، در فرآیند مجازات سلب آزادی"، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۴، شماره ۲، ص ۲۰۱-۲۲۶.
- ۹- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، حبیب زاده، خالقی، (۱۳۸۰)، "حبس خانگی"، مدرس علوم انسانی، پژوهش های حقوق تطبیقی، دوره ۵، شماره ۴، ص ۱۳۱-۱۵۶.
- ۱۰- نسل محمد، غلامرضا، (۱۳۸۴)، نظارت الکترونیکی بر بزه کاران، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۲۴، ص ۱۱۹-۱۵۳.

منابع انگلیسی

- 1- Mike Nellis, (2003), "News Media, Popular Culture and the Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales", *Haward Journal*, Vol 42, No 1, pp. 1-31
- 2- Rafael Di Tella, Ernesto Schargrodsy, (2013), "Criminal Recidivism after Prison and Electronic Monitoring, Terms and Conditions", *European Journal of Crime*, Vol 121, No 1, pp. 28-73.